مطالعات تاریخ اسلام
سال دهم / شمارهٔ ۳۶/ بهار ۱۳۹۷

عوامل مؤثر بر بهره‌برداری تجاری غرب در شرق طی جنگ‌های صلیبی

مجید نظری[۱]
شهربانو دلبری[۲]
اردشیر اسدبیگی[۳]

چکیده: جنگ‌های صلیبی در سده‌های میانی بازتاب‌های متفاوتی در اوضاع سیاسی، اقتصادی اروپای غربی و سرزمین‌های شرق اسلامی داشت. از مهم‌ترین بازتاب‌ها، موضوع تجارت بود که منافع بسیاری برای طرف غربی به دنبال داشت. این مقاله در پی آن است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی- تحلیلی به ارزیابی عوامل مؤثر در بهره‌برداری و توسعه تجاری غرب در شرق بپردازد. سران اروپایی پس از بسیج عمومی مسیحیان و موفقیت در جنگ‌های صلیبی، مهاجرنشین‌هایی را در شرق مدیترانه ایجاد کردند و مبادلات مستقیم کالاهای تجاری را از مبادی شرقی به غرب در دست گرفتند و از بازرگانان و کشتیرانان مالیات اخذ می‌کردند. مهاجرنشینی با نظام فئودالیته، انحصار مبادلات کالا، اخذ مالیات و تأسیس نمایندگی، منجر به توسعه بهره‌برداری تجاری سوداگران غربی در شرق گردید و به تجارت حوزه مدیترانه رونق داد و بر ثروت اقتصادی و اعتلای تمدنی اروپای غربی افزود.

واژه‌های کلیدی: جنگ‌های صلیبی، تجارت، غرب، شرق

۱ استادیار، گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد.(نویسنده مسئول) nazarimj@salman.ac.ir
۲ استادیار، گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد. delbari0410@mshdiau.ac.ir
۳ استادیار، گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد. jafar.asadbigi@gmail.com

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

Factors Affecting the West's Trade Exploitation in the East during Crusades

Majid Nazari[1]
Shahrbanoo Delbari[2]
Ardeshir Asadbigi[3]

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

Abstract: The Crusades in the middle ages had different reflections in political and Economic circumstances of the Western Europe and the Eastern Islamic lands. One of the most important of these reflections was the trade that the West benefited much from it. This paper seeks to use the library resources and a descriptive-analytic method to evaluate the factors affecting the West's trade exploitation and development in the East. European authorities, after general mobilization of Christians and success in the crusades, created colonies in the east of Mediterranean Sea, dominated the direct exchanges of merchandise from the East to the West and taxed the merchants and shipping vessels. Colonialism, along with feudalism, monopolization of commodity exchanges, taxation and the establishment of branches led to the development of the commercial exploitation of European traders in the East, boosted the Mediterranean business and promoted the economic wealth and civilization of Western Europe.

Keywords: Crusades, Trade, West, East

1 Assistant Professor, Department of History and Civilization of Islamic Nations, Islamic Azad University, Mashhad Branch (Corresponding Author), nazarimj@salman.ac.ir
2 Assistant Professor, Department of History and Civilization of Islamic Nations, Islamic Azad University, Mashhad Branch, delbari0410@mshdiau.ac.ir
3 Assistant Professor, Department of History and Civilization of Islamic Nations, Islamic Azad University, Mashhad Branch, jafar.asadbigi@gmail.com

مقدمه

کشورهای اروپای غربی به رهبری پاپ اوربان دوم[1] (۱۰۴۲–۱۰۹۹م.) با شعار مذهبی نجات سرزمین مقدس اورشلیم[2] از دست مسلمانان در پی درخواست کمک الکسیس کومنن[3] (۱۰۴۸–۱۱۱۸م.) امپراطور روم شرقی در مقابل توسعه‌طلبی سلجوقیان در آسیای صغیر،[4] طی سال‌های ۱۰۹۶–۱۲۹۱م./۴۹۰–۶۹۰ق. در قرون وسطی جنگ‌های صلیبی را به راه انداختند. این جنگ‌ها با مرکزیت فرانسه و میزبانی بیزانس[5] و سوداگری جمهوری‌های ایتالیا و پشتیبانی سایر کشورهای اروپای غربی بر ضد ساکنان آسیای صغیر، شام، فلسطین، مصر و تونس به‌وقوع پیوست.[6]

اروپاییان برای نخستین بار در دوران مصالحه طی جنگ‌های صلیبی توانستند به توسعه تجارت در بلاد شرقی دست یابند. این موضوع، موضوعی قابل اعتنا برای پژوهشگران بوده و لازم است ابعاد مختلف آن مورد تحقیق قرار گیرد. لذا این پژوهش با هدف بررسی عوامل مؤثر بر ایجاد و توسعه بهره‌برداری تجاری غرب در شرق با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی- تحلیلی انجام گرفت. سؤال این است که چه عواملی به توسعه تجارت غرب در شرق و افزایش ثروت اروپا طی جنگ‌های صلیبی کمک کرد؟ دیگر اینکه چه گروه‌ها و نهادهایی نقش کلیدی در مبادلات تجاری ایفا می‌کردند و این کار چه دستاوردهایی برای آن‌ها داشت؟ از طرفی موانع توسعه تجارت مسیحیان با مسلمانان چه بود و بازرگانان فعال با چه راهکارهایی آن‌ها را مرتفع می‌کردند؟

فرضیه‌های تحقیق به این شرح است: (۱) به نظر می‌رسد تقویت مهاجرنشین‌های فئودالیته و انحصار مبادلات کالاها، به توسعه تجارت غرب در شرق انجامید. (۲) سوداگران و نمایندگی‌های تجاری ایتالیا نقش محوری در مبادلات کالاها ایفا کردند و موجب رونق تجارت مدیترانه شدند. (۳) سود بازرگانی تجار، نیاز شرق و غرب به کالاهای خاص و تغییر

1 Pope Urban II.
2 Jerusalem.
3 Alexis Comenon.
4 Asia Minor.
5 Byzantine.
۶ ویلیام صوری (۱۳۹۴)، *تاریخ آن سوی دریاها- تاریخ جامع*، ترجمهٔ عبدالله ناصری، ج۹، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ص۳.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]
[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

مسیر کاروان‌ها، موانع تجارت را مرتفع ساخت.

در خصوص پیشینه تحقیق باید گفت اندیشمندان زیادی درزمینهٔ ابعاد بهره‌برداری تجاری غرب سخن گفته‌اند چنانکه دان ناردو در کتاب *عصر استعمارگری*، ویلیام سل در *استعمارگری و استعمارگران*، صواف در *نقشه‌های استعمار غرب در مبارزه با اسلام*، کلود کاهن در *شرق و غرب در جنگ‌های صلیبی*، نعیمه در *استیطان الفرنجی* و تامسون در *تاریخ اقتصادی بریتانیا* اشاراتی داشته‌اند، لکن درخصوص عوامل و موانع مؤثر بر بهره‌برداری تجاری غرب در شرق طی جنگ‌های صلیبی تاکنون تحقیق جامعی صورت نگرفته است که این پژوهش درصدد نیل به هدف مزبور انجام گرفت.

اهمیت و کاربرد این پژوهش از دو جنبه شناختی و کاربردی است. اول اینکه ملت‌های مسلمان باید قدر جایگاه ژئوپلیتیک منطقه‌ای و اکونومیک تجاری خود از حیث ذخایر ارضی، شاهراه‌های بازرگانی و بنادر تجاری و تأثیر بهره‌وری تجاری در رشد اقتصادی و اقتدار ملی جوامع خود را بدانند و با بهره‌مندی از تجربیات تاریخی، دوست و دشمن واقعی خود را بشناسند، وگرنه به قول جورج سانتایانا[1] «کسانی که نمی‌توانند گذشته را به خاطر آورند، محکوم به تکرار آن هستند».[2] دوم اینکه در سیاست خارجی برای رسیدن به رشد اقتصادی پایا و تجارت پویا با دوستان شرقی و برون‌رفت از هرگونه توطئه خصمانه از سوی دشمنان غربی به دنبال اتحاد سیاسی و همگرایی منطقه‌ای در عرصه تجارت باشند. ضرورت اجرای تعاملات تجاری در این است که موجب تقویت بنیه اقتصادی، اقتدار سیاسی و امنیت منطقه‌ای برای هر دو طرف می‌گردد.

عوامل بهره‌برداری تجاری غرب

۱. تحریک پاپ و تشویق کلیسا

مهم‌ترین عاملی که توانست هیجان مذهبی عالم مسیحیت را برای اردوکشی ۱۵۰ هزار نفری علیه مسلمانان به‌عنوان کفاری که سرزمین مقدس اورشلیم را در تصرف دارند، برانگیزاند، خطبه پرشوری بود که پاپ اوربان دوم در مجمع کلرمون فرانسه به سال ۱۰۹۵م. ایراد کرد.

1 George Santayana.

۲ دان ناردو (۱۳۹۲)، *عصر استعمارگری*، ترجمهٔ مهدی حقیقت‌خواه، تهران: ققنوس، چ۳، ص۹.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

محتوای این خطبه از دو بُعد برخوردار است که زمینه مهاجرت مسیحیان اروپایی را به شرق فراهم کرد. این خطبه هم به جنبه‌های مذهبی پرداخته و هم مشوق‌های مادی را چاشنی این دعوت قرار داده است. پاپ گفت: «سرزمینی که هم اکنون در آن سکونت دارید و میان دریا و کوهستان محصور شده برای جمعیت عظیم شما بسیار اندک است و محصولاتش برای سیر کردن تمام مردم کافی نیست. ازاین‌رو شما یکدیگر را می‌کشید. به دعواهایتان پایان دهید. پا به جاده منتهی به قبر مقدس بگذارید و آن را به خود اختصاص دهید. اورشلیم سرزمینی بسیار بارآور است. بهشت خوشی‌ها و لذایذ است، این شهر باشکوه در مرکز زمین از شما درخواست کمک دارد.»[۱] پس «از خویشتن بگذر، صلیب برگیر، از دنبال من بیا».[۲]

سلطه کلیسا به‌قدری بود که پادشاهان و حکام و عموم مردم نمی‌توانستند با تعالیم مسیحیت یا کلیسا مخالفت ورزند. لذا تمامی پادشاهان اروپا به دعوت واتیکان پاسخ مثبت دادند و در جنگ‌های صلیبی با تمام توان شرکت کردند. اولیای کلیسا نیز سربازان عیسوی را تشویق می‌کردند برای نبرد با کافران روانه مرزهای جهان عیسوی در خاور گردند. پاداش آنان را علاوه بر بخشش گناهان به خاطر نبرد در راه صلیب، تصاحب سرزمین‌های گشوده شده اعلام نمودند.[۳] پس اجماع دولت‌ها و بسیج عمومی مردم و جمع‌آوری امکانات، محقق گردید.

۲. رویکرد اقتصادی صلیبیان

حقیقت این است که آوازه شهرهای متمدن و مراکز باشکوه بندری شرق مدیترانه چه از قلمرو بیزانس مسیحی و چه از بلاد اسلامی، اشراف، شوالیه‌ها و تجار اروپایی را برای کشورگشایی و بهره‌مندی از مزایای تجارت شرقی وسوسه کرده بود. جنگ‌های صلیبی اگرچه در آغاز به رهبری پاپ و تشویق کلیسا، سابقه دینی را در تاریخ برای خود ثبت کرد، لکن پس از مدت کوتاهی، منافع اقتصادی، جنبه‌های دینی را تحت‌الشعاع خود قرار داد. در این جنگ‌ها علاوه بر رگه‌های مختلفی از نگرش ایده‌آل مذهبی، بعضی گرایش‌های دنیوی نیز در

---

۱ ویل دورانت (۱۳۶۷)، *تاریخ تمدن*، ترجمهٔ ابوالقاسم طاهری، ج۴، تهران: سازمان انتشارات آموزش انقلاب اسلامی، ص۷۸۶.

۲ رشاد، محمد[بی‌تا]، *جنگ‌های صلیبی*، تهران: چاپخانهٔ بانک بازرگانی، ص۷۴.

۳ استیون رانسیمان (۱۳۵۱)، *جنگهای صلیبی*، ترجمهٔ منوچهر کاشف، ج۱، تهران: علمی فرهنگی، ص۱۲۱.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

هدف جنگ‌های صلیبی برای گرفتن اماکن مقدسه از راه لشکرکشی نظامی راه یافته بود.[۱] لذا برخی مورخان، علاوه بر انگیزه‌های سیاسی- مذهبی، دستیابی به منافع مادی اقتصادی را در رأس اهداف اروپاییان در جنگ‌های صلیبی دانسته و به این اعتبار جنگ‌های صلیبی را نخستین تجربه استعمار غربی در بلاد شرقی تلقی نمودند که ملت‌های اروپایی برای تحصیل منافع گسترده اقتصادی در خارج از مرزهای کشورهایشان در عرصه تجارت به آن دست زدند.[۲] چراکه به‌تدریج رویکرد مذهبی جای خود را به رویکرد اقتصادی داد، حتی برای دستگاه پاپ که درصدد افزایش قدرت خود با وارد کردن کشورهای مغلوب به پرداخت عشریه بود[۳] یا سایر رهبران کلیسا که در صدد مال‌اندوزی بودند، چنانچه اسقف اعظم صور ۲۰۴۰ درخت زیتون فقط در یک دهکده داشت. جریان ثروت‌اندوزی پاپ و حمایت کلیسا از نظام ارباب- رعیتی آن‌قدر رشد کرده بود که موجب اعتراض زحمتکشان گردید و این مسئله مطرح شد که کلیسا باید ثروت را رها و تعالیم خود را تغییر دهد. از این‌رو بدعت‌ها و انشعاباتی در جامعه مسیحیت پدید آمد.[۴]

آن انگیزه اقتصادی که مجاهدان را نیز به جنبش درآورد، بیشتر حرص تحصیل آب و خاک در میان نجیب‌زادگان کوچک‌تر فرانسه و هلند و نیز آرزوی روستانشینان برای گریز از چنگال نکبت فقر و فرار از کاشانه‌های محقر و قحطی‌های مکرر چند سال اخیر به امید مهاجرت به سرزمینی بود که از ثروت آن، افسانه‌های فراوان گفته می‌شد.[۵]

بهترین گواه بر صدق مدعای اولویت منافع اقتصادی در ایده صلیبیان در مقابل ایده مذهبی، نحوه عملکرد آنان است چنانچه سپاه پطرس زاهد و فرمانده کنت بالدوین، شهر سملین در سیسیل را غارت کردند و خانه‌ها و کلیساها را ویران نمودند. علاوه بر این، تاخت‌وتازهای غارتگرانه بالدوین سوم در سال ۱۱۵۷م. فقط به خاطر تأمین پول نقد بود.[۶] قسطنطنیه مهد

۱ ویلیام مونتمگری وات (۱۳۷۸)، *تأثیر اسلام بر اروپای قرون وسطی*، ترجمهٔ حسین عبدالمحمدی، قم: مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، ص۱۳۲.

2 F.M.L. Thompson (1990), *Economic and Social History of Britain*, vol.1, Cambridge University Press, p.39.

۳ ا. آگویباوو، و گ. م. دنسکوی (۱۳۵۷)، *تاریخ سده‌های میانه*، ترجمهٔ رحیم رئیس‌نیا، تهران: پیام، ص۱۲۱.

۴ یوگنی آلکسی یویچ کاسمینسکی و دیگران (۱۳۸۶)، *تاریخ قرون وسطی*، ترجمهٔ محمدباقر مؤمنی و صادق انصاری، تهران: فردوس، ص۱۰۹.

۵ کلود کاهن (۱۹۹۵)، *الشرق و الغرب زمن الحروب الصلیبیة*، ترجمهٔ احمد الشیخ، القاهرة: سینا للنشر، ص۲۹۳.

۶ رانسیمان، *جنگ‌های صلیبی*، ج۳، ص۴۲۶.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

تمدن بیزانس در سال ۱۲۰۴م. در چهارمین جنگ صلیبی سه بار غارت و تخریب شد. صلیبیان سرب سقف‌های کلیساها را خارج نموده و به یونانی‌ها فروختند. این نوع عملکرد آنان امپراطور بیزانس را که آذوقه در اختیار آن‌ها قرار داده بود بسیار خشمگین کرد و فرمان عبور دادن آنان را از تنگه بسفر را صادر نمود.[۱] تصمیم غربیان برای فتح و استعمار کشور بیزانس برای حیثیت دولت صلیبی مصیبت‌زا و برای تمدن اروپا مصیبت‌زاتر بود.[۲] لذا برخی امیران صلیبی اظهار تأسف کرده و می‌گفتند نبرد مسیحیان غرب با مسیحیان شرق هنگامی‌که ترکان مسلمان در کنار آنان هستند حماقت است.[۳] آن‌ها بر سر سیسیل از حکومت پادشاهی مسیحی نزاع کردند که درنهایت اروپای غربی و مسیحیت با صدمات زیاد، از جنگ دست کشیدند.[۴]

دلیل دیگر بر اولویت انگیزه تجاری و اقتصادی این است که در جنگ پنجم صلیبی، پس از اشغال دمیاط در مصر از سوی صلیبی‌ها، ملک کامل ایوبی پیشنهاد داد که دمیاط را با قدس و سایر شهرهای بزرگ فلسطین معاوضه کند، اما صلیبیان این پیشنهاد را رد کردند، چون دمیاط برای ارتباط تجاری شرق و غرب، مهم‌تر بود.[۵] بنابر این رویکرد اقتصادی بر آرمان مذهبی غلبه داشت.

۳. حاکمیت نظام فئودالی

ریشه عمده تحولاتی که در غرب رخ داد، چه از حیث مهاجرنشینی و چه از حیث اکتشافات را باید در سیستم فئودالی حاکم بر دوران قرون وسطی جستجو کرد.[۶] در آستانه جنگ‌های صلیبی، نظام اجتماعی حاکم بر کشورهای اروپایی، نظام فئودالی (زمین‌سالاری یا تیول‌داری زمین در مقابل خدمت به پادشاه در زمان جنگ و تدارک سربازان) و ارباب و

۱ حاجی ناشناس (۱۳۹۴)، *سفرنامه حاجیان ناشناس - تاریخ جامع جنگهای صلیبی*، ترجمهٔ نوشین صاحب، ج۹، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ص۲۲۰.

۲ رانسیمان، همان، ص۵۶۲.

۳ ریموند آگیلی (۱۳۹۳)، *تاریخ جنگجویان فرنگی بیت‌المقدس- تاریخ جامع جنگهای صلیبی*، ترجمهٔ شهلا بختیاری، ج۲، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ص۲۹۹.

۴ مرتضی رهبانی (۱۳۸۷)، *فرهنگ غرب و چالشهای آن*، تهران: ثالث، ص۱۳۶.

۵ محمدعلی هرفی (۱۴۰۰ق)، *شعر الجهاد فی الحروب الصلیبیة فی بلاد الشام*، ج۳، بیروت: مؤسسة الرسالة، ص۳۶.

6 Arthur Bining; Morris Wolf & Asa Martin (1950), *This Our Nation* (From Colony to World Leader), New York: University of Pennsylvania, p.8.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

رعیتی بود که دقیقاً نظامی است دارای جوهره بهره‌کشی. اروپاییان در صدد بودند همین نظام را پس از تصرف در شرق پیاده نمایند. رفتار ستمگرانه اربابان فئودال نسبت به رعایا و تضییع حقوقشان به هر صورت ممکن، رعیت فلاکت‌زده را که اخبار مربوط به رفاه و رونق اقتصادی سرزمین‌های شرقی را از زبان زائران بیت‌المقدس شنیده بودند، به هیجان آورد تا در جستجوی زندگانی بهتر در زمره سپاه صلیب درآیند، باشد که به نوایی برسند و زندگانی‌شان رونقی بگیرد.[۱]

فوشِه(۱۱۲۸م.) می‌نویسد: «هر روز نزدیکان و دوستان در پی ما می‌آیند و به میل خود از هر چه در باختر دارند، دست می‌کشند. آنان را که در آنجا فقیر بودند، خدا در این‌جا ثروتمند کرده و آنان که چند پول سیاه در آنجا داشتند، در این‌جا به سکه‌های طلای بی‌شمار دست یافته‌اند. آنکه در آنجا دهکده‌ای در تصرف نداشت، از برکت نعمتی که خدا ارزانی داشته، یک شهر تمام در اینجا مالک است. حالا که شرق این اندازه برای ما خوب است، چرا به غرب بازگردیم؟».[۲]

۴. تهاجم، اشغال و غارت

اولین گام عملی برای سلطه بر شرق، تهاجم اشغالگرانه بود که توسط سران اروپای غربی در سده‌های میانی از زمین و دریا، طراحی و اجرا شد. شهر قسطنطنیه محل اجتماع همه جنگاوران معرفی گردید.[۳] در سال ۱۰۹۷ م. سه دسته سپاه صلیبی که عمدتاً از نجیب‌زادگان و مردم فرانسه بودند پس از گذشتن از قسطنطنیه به حوزه حاکمیت امیر سلاجقه روم (قلیچ ارسلان) در آسیای صغیر رسیدند و از فقدان او که مشغول نبرد با امیر بنی‌دانشمند در ملطیه[۴] بود استفاده نمودند و شهر نیقیه[۵] را به‌عنوان اولین شهر مسلمانان اشغال کردند. سپس به سراغ

---

۱ آلبر ماله و ژول ایزاک (۱۳۱۱)، *تاریخ قرون وسطی تا جنگ صدساله*، ترجمه عبدالحسین هژیر، تهران: چاپخانهٔ مجلس، ص۲۱۹.

2 Foucher de Chartres, *Historia Hierosolymitana*, BK, iii, Ch.37.Ed. Migne, Patrologia, clv., p.952.

۳ فایدحمادمحمد عاشور (۱۳۷۳)، *جهاد مسلمانان در جنگهای صلیبی*، ترجمهٔ عباس عرب، تهران: فرهنگ اسلامی، ص۹۹.

۴ Malatyeh شهری قدیمی در ترکیه که در مجاورت رود فرات واقع است (فردینان توتل یسوعی (۱۹۸۲)، *المنجد فی الاعلام*، بیروت: دارالمشرق، ص۶۸۳).

۵ Nikaia شهری در آسیای صغیر که در سال‌های ۱۲۰۴-۱۲۶۱م. پایتخت بیزانس شد و امروزه ازنیق نامیده می‌شود. (یسوعی، المنجد، ص۷۲۱).

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

شهرهای صورلیوم و قونیه رفتند و بعد از آن به سوی شام حرکت و شهر مهم انطاکیه را نیز تصرف نمودند.[۱] بعد از آن، شهرهای معره، طرابلس، بیروت، صیدا، بقاع و طرسوس را تسخیر کردند تا اینکه در ششم ژوئن ۱۰۹۹م. یعنی سه سال بعد از حرکت در حالی که تعدادشان از صد و پنجاه هزار نفر به چهل هزار نفر تقلیل یافته بود به پای دیوارهای شهر بیت‌المقدس رسیدند.[۲] صلیبیان بیت‌المقدس را پس از چهل روز محاصره بالاخره تصرف و با قتل‌عام همگانی از دست فاطمیان خارج ساختند.[۳] حجم جنایات و کشتار ده هزار نفره‌ای که جنگجویان صلیبی در فلسطین مرتکب شدند از نامه گودفروا بویون[۴] (۱۰۶۰-۱۱۰۰م.) به پاپ مشخص می‌شود، او می‌نویسد: «اگر می‌خواهید بدانید با دشمنانی که در بیت‌المقدس به دست ما افتادند چگونه معامله شد؟ همین‌قدر بدانیدکه سربازان ما در رواق سلیمان و در معبد در لجه‌ای از خون مسلمانان می‌تاختند و خون تا زانوی مرکب آنان می‌رسید. از کفار هیچ‌کس جان به‌در نبرد و حتی زنان و کودکان را هم معاف ننمودند. پس از کشتار نوبت به غارت رسید و هرچه به دستشان افتاد ضبط کردند».[۵]

چه بسیار وحشتناک بود که صلیبیان شکم عده‌ای از مسلمانان را با هدف بیرون کشیدن دینارهای طلایی که بلعیده بودند پاره می‌کردند و برای تسهیل این امر، اجساد را روی هم انباشته و آتش زدند تا از میان خاکسترها، دینارها را بیابند. صلیبیان چنین مقرر داشتند، اولین کسی که وارد خانه‌ای می‌شود خواه خانه غنی باشد یا فقیر، هیچ فرنگی در این مورد با او مخالفت نکند و حق او بود که در آنجا سکونت کند و مالک آن خانه یا قصر و همه اثاثیه آن گردد. این گونه بود که بسیاری از فقرا، ثروتمند گردیدند.[۶] به هرحال، صلیبیان برای رسیدن به مطامع خود سیاست نابودکننده‌ای را حتی در برابر همکیشان خود و یهودیان -علاوه بر مسلمانان- در پیش گرفته بودند.[۷] بنابراین گام اول سلطه را با تصرف و غارت برداشتند.

---

۱ حسین محمد عطیه (۱۹۸۹)، *امارة انطاکیة الصلیبیة و المسلمون*، اسکندریة: دارالمعرفة، ص۱۱۹.

۲ عاشور، *جهاد مسلمانان*، ص۱۳۰.

۳ ویلیام صوری (۱۴۱۰ق)، *تاریخ الحروب الصلیبیة*، ترجمهٔ سهیل ذکار، بیروت: دارالفکر، ص۴۳۷.

4 Godefroi de Bouion.

۵ ماله و ایزاک، *تاریخ قرون وسطی*، ص۲۲۶.

۶ فوشه شارتری (۱۳۹۳)، *تاریخ حاجیان بیت المقدس*- تاریخ جامع جنگهای صلیبی، ترجمهٔ زهرا نظری، ج۲، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ص۶۳.

۷ آدام متز (۱۳۶۴)، *تمدن اسلامی در قرن چهارم هجری*، ترجمهٔ عبدالرضا مهدوی، تهران: امیرکبیر، ص۱۲۱.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

۵. تأسیس امارت‌های مهاجرنشین

جنگجویان صلیبی بعد از اشغال بیت‌المقدس، نیاز به تشکیلات حکومتی داشتند که موجب تثبیت سلطه سیاسی و بهره‌برداری اقتصادی مستمر آنان گردد. لذا نظام پادشاهی را به فرمانروایی گودفروا تأسیس کردند.[۱] مملکت بیت‌المقدس شامل فلسطین بود لکن اماراتی که چند نفر از رؤسای قشون صلیبی تسخیر نموده بودند بر آن افزوده شد، مانند امارت ادسا[۲] که بودوئن[۳] حاکم فلاندر[۴] گرفت و انطاکیه را بوهموند متصرف شد و طرابلس به ریموند[۵] حاکم تولوز[۶] تعلق گرفت.[۷] صلیبیان با تصرف اُدِسای مسیحی، اولین حکومت لاتینی را تشکیل دادند و حتی طرسوس را که در اختیار ارمنی‌ها بود و طرابلس که اعراب در آن سکونت داشتند را به اشغال خود درآوردند.[۸]

با مطالعه ترکیب جمعیتی قدس یک قرن پس از اشغال توسط صلیبیان درمی‌یابیم که بر اثر مهاجرت در راستای اهداف استعماری، غلبه جمعیتی به نفع مسیحیان گردیده بود در حالی که پیش از آن، مسیحیان چون یهودیان جزء اقلیت اهل ذمه محسوب می‌شدند.[۹] اما از این پس برای مسلمانان به‌جا مانده در حصار غربیان، شرایط ذمه برقرار گردید و برای امرار معاش باید از باب اجبار و اضطرار با صلیبیان به تعامل می‌پرداختند که خود یک نوع بهره‌جویی برای طرف حاکم است.

۶. انحصار تجارت و اخذ عوارض

صلیبیان به نقاط استراتژیک تجاری و شاهراه‌های بازرگانی توجه نمودند و شهرهای تجاری واسط بین آسیا، اروپا و آفریقا نظیر بیروت،[۱۰] طیره،[۱۱] حیفا،[۱۲] قیساریه،[۱۳] یافا[۱۴] و عسقلان[۱۵]

---

۱ فرانکو کاردینی (۱۳۹۳)، *تاریخ روابط اسلام و اروپا*، ترجمهٔ بهاءالدین بازرگانی گیلانی، تهران: علم، ص۱۶۶.

۲ Edesse یا رها یا اورفه امروزی، شهری قدیمی در شرق ترکیه که در گذشته پایتخت سریانی بود (یسوعی، *المنجد*، ص۸۹).

3 Baudouin.
4 Flandre.
5 Raymond.
6 Toulouse.

۷ ماله و ایزاک، *تاریخ قرون وسطی*، ص۲۲۷.

۸ امین معلوف (۱۳۶۹)، *جنگهای صلیبی از دیدگاه شرقیان*، ترجمهٔ عبدالرضا مهدوی، تهران: البرز، ص۵.

۹ حاجی ناشناس، *سفرنامه حاجیان*، ص۵۶۶.

10 Beirout.
11 Tirat.
12 Haifa.
13 Cysaryh.
14 Yaffa.
15 Ashkelon.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

و مراکز بندری صور،[۱] عکا[۲] و طرابلس[۳] در مسیر دریای مدیترانه که مبادی اصلی تجارت انواع کالاها به صورت واردات و صادرات بین شرق و غرب را تشکیل می‌دادند را تصرف و تسخیر کردند.[۴] لذا این‌گونه بود که مسلمانان مراکز تجارت و منابع ثروت را از دست دادند و در مقابل، غربیان به انحصار مستقیم صادرات و واردات انواع کالا دست یافتند و توانستند از مبادی تجاری عوارض بسیاری از بازرگانان کاروان‌های تجاری و کشتیرانان دریافت نمایند و بر بهره‌برداری مالی خود بیفزایند.

۷. پشتیبانی ناوگان دریایی

زمانی‌که جنگ‌های صلیبی آغاز شد، جمهوری‌های ونیز، ژنوا و بیزانس برای تحکیم ارکان بازرگانی خود و سودطلبی بیشتر، فرصت را غنیمت شمرده، با ناوگان دریایی قدرتمند به کمک کلیسا و رؤسای دول اروپایی شتافتند و صلیبیان را در اشغال مناطق اصلی شام یاری کردند. همچنین از آن در حمل و نقل بازرگانی و کسب سود سرشار نیز استفاده نمودند. برای مثال در فاصله سال‌های ۱۰۹۶–۱۱۰۵م. ونیز، سیصد کشتی در دریای مدیترانه و آدریاتیک به آب انداخت که همگی آماده جنگ و درگیری با هدف کمک به نیروهای صلیبی بودند.[۵]

ونیزی‌ها ضمن دادن وسایل حمل و نقل در مواردی بر ضد مسلمانان در کنار صلیبی‌ها به عملیات نظامی دریایی می‌پرداختند، زیرا پیروزی جنبش صلیبی، برای آنان به معنای بقا و استمرار دستاوردهای مادی بود. همچنین در سال ۱۱۰۰م. ناوگان دریایی ونیز، متشکل از دویست کشتی بنا به دعوت بالدوین برای تصرف شهرهای ساحلی اعزام گردید و در مقابل، خواهان آن شدند که تجار ونیزی از دادن مالیات گمرکی معاف شوند و اینکه یک‌سوم شهرهایی که ونیزی‌ها برای تصرف آن‌ها به صلیبیان کمک می‌کنند، متعلق به آنان باشد.[۶] در سال۱۲۰۲م. نیز قراردادی صد هزار مارکی و تحویل نیمی از غنائم میان رهبران صلیبی و دوک حاکم ونیز در خصوص انتقال صلیبیان به‌وسیله ناوگان‌های ونیزی و اعطای کمک به آن‌ها امضا شد.[۷]

---

1 Tyre.
2 Acre.
3 Tripoli.

۴ کاردینی، *تاریخ روابط اسلام و اروپا*، ص۱۶۷.
۵ یوسف نسیم (۱۹۸۱)، *العرب و الروم و اللاتین*، بیروت: دارالنهضة العربیة، ص۸۷.
۶ عاشور، همان، ص۱۰۷.
۷ رابرت کلاری (۱۳۹۳)، *فتح قسطنطنیه* - تاریخ جامع جنگهای صلیبی، ترجمهٔ عزت ملاابراهیمی، ج۴، قم: ←

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]
[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

فیتیلوس در سفرنامه خود، دریای مدیترانه را در این دوره دریای مسیحیان[۱] می‌نامد، زیرا از سی سال اول قرن دوازدهم میلادی به بعد است که صلیبی‌ها بر سواحل شرقی مدیترانه کاملاً مسلط بودند.[۲] ضمن اینکه پدیده درگیری دریایی میان مسلمانان و مسیحیان از همین‌جا اوج گرفت که خود یکی از عوامل تجاوز همه‌جانبه غربی‌ها به جهان اسلام در دریای مدیترانه و مقدمه توسعه استعمار بر سایر کشورهای مسلمان گردید.[۳] ناوگان دریایی پرتغال نیز که از نظر توان و استعداد جنگی بر ناوگان دریایی مصر برتری داشت در جنگ‌های مختلف، مسلمانان را شکست داد و بنادر و سواحل آنان را تحت اشغال خود درآورد.[۴] حملات فرنگی‌ها به سواحل و بنادر مصر و شام را می‌توان از علل مهم سلطه غربی‌ها بر ملل مشرق‌زمین دانست که در مقابل به‌شدت بر تجارت خارجی بلاد اسلامی چون مصر و شام تأثیر منفی گذاشت و راه‌های منتهی به بنادر آنان را مورد تهدید قرار داد.[۵] در این عصر، تجارت دریای مغرب بیش از سایر نقاط رونق گرفت، زیرا از آن راه بود که مغرب به مشرق اتصال می‌یافت. جنگ صلیبی و تأسیس امارت‌های نصرانی در مشرق‌زمین، تجارت دریای مغرب را توسعه داد.[۶] لذا دریای مدیترانه به راه اصلی فعال غرب به شرق در راستای نیل به هدف بهره‌برداری گسترده تجاری تبدیل شد. بر همین اساس برخی از مورخان معتقدند یکی از دلایل مشارکت پادشاهان اروپای غربی در شعله‌ور نمودن آتش جنگ‌های صلیبی رقابت آنان در تصرف مناطق استراتژیک تجاری سواحل شرقی دریای مدیترانه بود.[۷]

۸. سوداگری ایتالیاییان

قدرت‌های بازرگانی اروپا به‌ویژه جمهوری‌های ایتالیا سعی داشتند از طریق کمک به صلیبی‌ها

→ پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ص۱۳۳.

1 The Sea Coast of the Christians.

۲ عبدالله ناصری طاهری (۱۳۹۴)، *تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی*، ج۹، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ص۱۲.

۳ حسین مونس (۱۳۸۴)، *تاریخ و تمدن مغرب*، ترجمهٔ حمیدرضا شیخی، ج۲، مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی، ص۵۰۲.

۴ ابوالبرکات محمدبن‌احمدبن‌ایاس (۱۴۰۲ق)، *بدایع الزهور فی وقایع الدهور*، تحقیق محمدمصطفی، ج۴، القاهرة: الهیئة المصریة العامة للکتاب، ص۱۶۳.

۵ تقی‌الدین‌احمدمقریزی (۱۴۱۸ق)، *خطط*، ج۶، بیروت: دارالکتب العلمیة، ص۷۲۳.

۶ ماله و ایزاک، *تاریخ قرون وسطی*، ص۳۸۴.

۷ میخائیل زابوروف (۱۳۷۹)، *الصلیبیون فی الشرق*، ترجمهٔ شاهین، تهران: فرهنگی، ص۱۷۵.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

و مشارکت در جنگ‌ها، اهداف مادی خود را محقق نمایند، زیرا با شروع این جنگ‌ها، خطوط جدید تجاری در عمق شرق نزدیک برای آنان گشوده می‌شد[۱] و می‌توانستند به منافع بسیاری دست یابند که تاکنون از آن محروم بودند. البته در کنار مسیحیان، تجار یهودی نیز در جنگ‌های صلیبی نقش مشوق را بر عهده داشتند.[۲]

دولت‌شهرهای تجارت‌پیشه ایتالیا واقع در ساحل شمالی دریای مدیترانه به‌خصوص جمهوری‌های ونیز، ژنوا و پیزا، با پول و اسلحه مسیحیان را به شرکت در جنگ‌های صلیبی تشویق می‌کردند تا هم عرصه را بر مسلمانان تنگ کنند و هم صاحب بنادری در کرانه‌های شرقی و جنوبی دریای مدیترانه گردند و از این مراکز مهم بازرگانی به‌عنوان نقاطی برای انتقال کالا به داخل کشور و در نتیجه تسلط بر تجارت شرق و غرب استفاده نمایند. بر این اساس همین‌که جنگ‌های صلیبی در سال ۱۰۹۶م. آغاز شد، تجار شهرهای تجاری ایتالیا به‌خصوص ونیز به این نکته پی بردند که فرصت بسیار مناسبی برای تقویت تجارتشان در شرق و کسب درآمد و سود هرچه بیشتر در زمینه اقتصادی مهیاست. کسب حقوق انحصاری تجارت کالا توسط بازرگانان ملوان، نقطه عطفی برای پیشرفت ایتالیا بود. پیدایش بازار اروپایی برای کالای کشاورزی و صنعت شرق و لزوم حمل‌ونقل زوار صلیبی، دریانوردی و تجارت را چنان رونق داد که پس از دوران رومی‌ها نظیر نداشت.[۳] در نتیجه این تجارت، دو شهر ژنوا و ونیز ثروت بسیاری به‌دست آوردند. اهالی ژنوا بازار بیزانس و مجمع‌الجزایر را به حیطه تصرف خود درآوردند و به‌خصوص با اسکندریه معامله می‌کردند و حتی درصدد برآمدند که با شرق دور نیز مستقیماً مراوده نمایند.[۴] این در حالی بود که هرگونه معامله با مسلمانان از سوی پاپ تحریم شده بود، لکن ایتالیایی‌ها توجهی نمی‌نمودند و در بنادر مصری به دشمنان خود حتی اسلحه می‌فروختند چراکه برای آن‌ها، جذبه طلا قوی‌تر از معتقدات دینی و پیوندهای نژادی بود و تجارت به‌اصطلاح کفرآمیز ادامه یافت.[۵]

---

۱ بکر باونزو (۱۳۵۸)، *تاریخ اندیشه اجتماعی*، ترجمهٔ جواد یوسفیان و علی‌اصغر مجیدی، تهران: شرکت سهامی کتابهای جیبی، ص ۳۰۸.

۲ احمد شلبی (۱۹۸۹)، *موسوعة التاریخ الاسلامی و الحضارة الاسلامیة*، ج۵، القاهرة: مکتبة النهضة المصریة، ص۴۳۰.

۳ عاشور، *جهاد مسلمانان*، ص۱۰۸.

۴ ماله و ایزاک، *تاریخ قرون وسطی*، ص۳۸۵.

۵ دورانت، *تاریخ تمدن*، ج۴، ص۸۲۶ .

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

بنابراین دولت‌شهرهای ایتالیایی در واقع همچون پلی از غرب به شرق به انتقال نیروهای صلیبی می‌پرداختند و انگیزه‌شان از یک‌سو کسب سود بازرگانی و منافع مادی و از سوی دیگر خدمت به مسیحیت و کمک به صلیبیان بر ضدمسلمانان بود و سوداگران ایتالیایی توانستند بیشترین بهره‌برداری تجاری را از قِبَل مشارکت در جنگ‌های صلیبی ببرند و این موضوع نشان می‌دهد، رویکرد تجاری دولت شهرهای ایتالیایی بر رویکرد نظامی آنان غلبه داشت.

۹. نیاز به کالاهای خاص

از نوادر روزگار بود که در فواصل طولانی مصالحه به‌رغم روح خصومت زاییده طبیعت جنگ، بین دو طرف درگیر مسیحی و مسلمان، روابط تجاری و مبادلات بازرگانی گسترده‌ای بر اساس نیاز طرف شرقی به برخی اقلام اساسی و اشتیاق وافر اروپاییان به محصولات گیاهی شرقی و در نهایت بهره‌وری مالی سوداگران ایتالیایی، صورت گیرد. مسلمانان نیاز به مواد اولیه خامی چون سنگ رخام[۱] داشتند که در شهر صلیبی‌نشین رمله موجود بود؛[۲] آهن یکی از موارد ضروری مورد نیاز مسلمانان بود که معدن آن در منطقه بیروت قرار داشت.[۳] از آهن برای ساخت درهای سنگین قلاع، زنجیر برای بستن درها یا مهار عرشه کشتی و تولید سلاح استفاده می‌شد.[۴] چوب از دیگر مواد مورد نیاز مسلمانان بود.[۵] کمبود چوب، مشکل بزرگی برای مسلمانان به شمار می‌رفت، زیرا در ساختمان‌سازی، لوازم خانگی، کشتی و آلات جنگی نظیر منجنیق، تیر و کمان، بسیار کاربرد داشت. بیشترین چوب‌ها از شهرهای صلیبی‌نشین عسقلان، ارسوف، لبنان، عکا، انطاکیه و جنوب اروپا به دست مسلمانان می‌رسید. در شمال سرزمین شام یعنی انطاکیه، مواد خامی که برای ساخت منسوجات، شیشه‌آلات و صابون به کار می‌رفت نیز وجود داشت. این مواد از انطاکیه به دیگر شهرهای شام صادر می‌شد.[۶] از

---

۱ Roxam یک نوع سنگ آهکی شفاف است که قابلیت صیقل یافتن را دارد و چون به آسانی به صورت لوح در می‌آید از آن برای کتیبه روی آرامگاه‌ها، مجسمه‌ها، پایه چراغ‌ها و ظروف تجملی استفاده می‌شود. (محمد معین (۱۳۸۳)، *فرهنگ معین*، تهران: سرایش، ص۴۹۹) .

۲ محمدبن‌احمدبن‌جبیر (۱۳۷۰)، *سفرنامه ابن‌جبیر*، ترجمهٔ پرویز اتابکی، مشهد: آستان قدس رضوی، چ۱، ص۲۰.

۳ عزالدین‌محمدبن‌شداد (۱۹۶۲)، *الاعلاق الخطیرة فی ذکر امراء الشام و الجزیرة*، دمشق: [بی‌نا]، ص۱۰۱.

۴ ژوزف بورلو (۱۳۸۶)، *تمدن اسلامی*، ترجمهٔ اسدالله علوی، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ص۱۱۱؛ ابن‌بطوطه (۱۰۴۷ق)، *رحلة ابن‌بطوطه (تحفة النظار فی غرائب الامصار)*، بیروت: طبع محمدعبدالمنعم عریان، ص۳۰.

۵ رانسیمان، *جنگ‌های صلیبی*، ص۴۲۴.

۶ نقاش زکی (۱۹۵۷)، *العلاقات الاجتماعیة و الثقافیة و الاقتصادیة بین العرب و الفرنج خلال الحروب الصلیبیة*، بیروت: ←

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

طرفی تجار ایتالیا، لانگدوک و اسپانیا به دنبال کالاهای شرقی به اسکندریه، قبرس، بیروت و بیزانس می‌رفتند و به‌خصوص خواهان ادویه، قند، عطریات، رنگ، پارچه ابریشمی و پنبه‌ای، فرش و منسوجات، مروارید و شیشه بودند. علاوه بر این، گندم، ماهی، پوست و حتی غلام و کنیز نواحی دریای سیاه را نیز می‌خریدند، زیرا خرید و فروش برده که در میان مسلمانان رواج کامل داشت، از میان نصاری نیز برنیفتاده بود. در ازای کالاهای مزبور، تجار اجناس مغرب زمین را که عبارت بود از فلزات، طلا، نقره، شراب، اسلحه، پارچه‌های ایتالیا و فلاندر می‌بردند.[۱] رونق تجارت با شرق در خلال جنگ‌های صلیبی موجب شد برای اولین بار پای تجار غربی از طریق دریا به قاره آسیا باز شود و در آن دوره هیچ شهری نبود که تاجر غربی در آنجا حضور نداشته باشد و با ساکنان آنجا که دارای زبان و آداب و رسوم مختلف بودند به تعامل تجاری نپردازد، چراکه در کنف حمایت دولت صلیبی، احساس امنیت می‌کرد، گویا در وطن خودش است.[۲] بنابراین نیازمندی مسلمانان به کالاهای اساسی و شیفتگی اروپاییان به محصولات شرقی عامل مهم برقراری مبادلات تجاری بین شرق و غرب و بهره‌جویی سوداگران ایتالیایی بود.

۱۰. نیاز به نیروی انسانی

هنگامی که ابن‌جبیر سیاح مسلمان، در سال ۱۱۸۴م. از ارض مقدس دیدن کرد، از اینکه دید اوضاع اقتصادی و اجتماعی آنجا با وجود بی‌ثباتی فزاینده سیاسی، خوشایند است شگفت‌زده شد. فرنگیان و مسلمانان در کنار یکدیگر به کشاورزی پرداخته و در چراگاه‌های مشترک برای رمه‌های خویش شریک بودند. کاروان‌های بزرگ می‌توانستند در امنیت به عکا بروند. در آنجا سیستم حقوق گمرکی با مقرراتی غیرسختگیرانه که توسط مسیحیان عرب‌زبان اداره می‌شد به بازرسی آنان می‌پرداخت. اما این توضیحات نباید این توهم را به وجود آورد که فرنگیان باگذشت بوده و یا جریانی از تفاهم دوجانبه میان ترسایان و مسلمانان به‌وجود آمده بود. بلکه اگر یوغ سلطه فرنگیان بیش از حد بر مسلمانان فشار نمی‌آورد، تنها دلیلش آن بود که همیشه کمبود نیروی انسانی عمده‌ترین مسئله کشورهای صلیبیان به شمار می‌آمد. بسیاری

→ صص۱۲، ۱۵۷.

۱ ماله و ایزاک، *تاریخ قرون وسطی*، ص۳۸۶.

2 i. Heyd (1886), *Histoir du Commerce du Levant au Moyen Age*, Vol. 1, Leipzig, p.17.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

از مسلمانان، جان خود را از دست داده و بقیه مهاجرت کرده بودند. تعداد اندکی از صلیبیان در ارض مقدس ماندگار شده بودند به گونه‌ای که در سال ۱۱۰۰م. بیت‌المقدس تنها ۲۰۰ نفر سکنه داشت. موقعیت زیستن در شهرها نیز ناامن بود. آنان که مانده بودند، تصمیم گرفتند با توجه به منطقه موطن خویش در گروه‌هایی استقرار یابند. اهالی لورن و شمال فرانسه در پادشاهی بیت‌المقدس ماندگار شدند، اهالی پروانس به طرابلس غرب عزیمت نموده و نرمان‌ها به انطاکیه رفتند.[۱] فرنگیان خود در حمل کالاهای تجاری کمتر شرکت می‌جستند و این کار را به بازرگانان مسلمان، عیسویان بومی، یونانیان و ارامنه واگذار کرده بودند.[۲]

۱۱. نمایندگی‌های تجاری

منطقه شام از قدیم‌الایام نقش آشکاری در تجارت بین‌المللی داشت. در زمان جنگ‌های صلیبی و با توجه به انگیزه تجاری غرب، به‌خصوص جمهوری‌های ایتالیا این نقش، گسترده‌تر و بارزتر شد، به‌طوری‌که در بسیاری از شهرها و بنادر شرق مدیترانه بازرگانان اروپایی مستقر شدند و در عصر ممالیک و پایان جنگ‌های صلیبی، شرکت‌های اروپایی در شام نمایندگی داشتند؛ مانند شرکت فلورانسی باردی[۳] که در بیت‌المقدس شعبه داشت. اثر عمده جنگ‌های صلیبی ثروتمند شدن شهرهای ایتالیایی ژنوا، ونیز و پیزا بود، زیرا پس از آنکه این شهرها در حمل و نقل نیرو همکاری کردند نمایندگی‌هایی در بنادر مشرق زمین مانند صور، صیدا، بیروت، طرابلس و طرطوشه به دست آوردند. اکنون دیگر غربیان در تجارت شرق رخنه کرده بودند و بعد از اتمام جنگ‌های صلیبی در این بنادر که بنادر شرق نامیده می‌شدند استقرار یافته بودند و به دنبال توسعه تجارت در دریای مدیترانه بودند. اقتدار واقعی مملکت صلیبی در این دوران در اختیار تاجران ایتالیایی و مستعمرات بازرگانی آنان در شهرهای ساحلی ژنوا، ونیز و پیزا بود و به صورت خودمختار عمل می‌کردند.[۴] بازرگانان ایتالیایی که در بنادر تجاری شرقی دارای شعبه و دفتر بودند، به باارزش‌ترین متاع شرقی یعنی ادویه دسترسی و توزیع آن را در بازارهای اروپایی در انحصار خود داشتند و به سودهای کلانی

---

۱ هانس ابرهارد مایر (۱۳۷۱)، *جنگهای صلیبی*، ترجمهٔ عبدالحسین بینش، شیراز: دانشگاه شیراز، ص۱۷۹.

۲ ابن‌جبیر، *سفرنامه*، ص۳۰۸.

3 Bardi.

۴ بورلو، *تمدن اسلامی*، ص۲۳۲.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

دست یافتند.[۱] بنابراین فعالیت نمایندگی‌های تجاری موجب انحصار و استمرار بهره‌برداری تجاری سوداگران غربی و توسعه این تجارت در دریای مدیترانه به سوی کشورهای اروپایی گردید و در نقطه مقابل، موجب بی‌رونق شدن تجارتخانه‌های مسلمانان در شرق گردید.

۱۲. تقلید از سکه‌های اسلامی

تا قبل از جنگ‌های صلیبی و به علت عدم برخورداری غرب از سکه مستقل و محلی برای ضرب آن، خرید و فروش در اروپا بیشتر به صورت تهاتری انجام می‌گرفت. اما در زمان جنگ‌های صلیبی اگرچه در پاره‌ای از موارد، معاملات به صورت کالا به کالا بود، اما بیشتر با سکه انجام می‌شد و این مطلب را می‌توان از روآوردن صلیبیان به ضرب سکه‌های متعددی شبیه سکه‌های اسلامی برداشت نمود. صلیبی‌ها ضرب سکه‌ها را که موجب تسهیل و تأمین تجارت می‌شد از مسلمانان الگو گرفته بودند.[۲]

موانع توسعه مبادلات تجاری

۱. عدم امنیت راه‌ها

به دلیل وجود شرایط جنگی و عدم اقتدار حکومت مرکزی، کاروان‌های تجاری در راه‌های خشکی و دریایی از سوی چهار گروه مسلمانان، مسیحیان، مغولان و راهزنان مورد تهاجم قرار می‌گرفتند. لذا تجار با تغییر تاکتیکی مسیر و دولت‌ها با اضافه کردن سواره‌نظام و تأسیس پایگاه‌های نظامی از تجارت کاروان‌ها حمایت می‌کردند.[۳]

۲. تحریم کلیسا

با توجه به ایده مذهبی نجات سرزمین مقدس از تصرف مسلمانان، کلیسا هرگونه معامله با مسلمانان را برای صلیبیان ممنوع دانست و متخلفان را به اشد مجازات عقوبت می‌کرد. از طرفی کلیسا پرداخت هرگونه وام برای سرمایه‌گذاری تجاری را به جهت پرهیز از ربا

---

۱ کاردینی، *تاریخ روابط اسلام و اروپا*، ص۱۶۷.

۲ رانسیمان، *جنگ‌های صلیبی*، ص۴۳۵.

۳ آ. کوریک (۱۳۸۰)، *قرون وسطی اولیه*، ترجمهٔ مهدی حقیقت‌خواه، تهران: ققنوس، ص۸۹؛ کاهن، *شرق و غرب*، ص۱۱۷؛ لودلف، سفرنامه، ج۹، ص۳۴۱.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

ممنوع کرده بود که موجب تضعیف رشد مبادلات تجاری می‌گشت.[۱] لکن سوداگران ایتالیایی که هم در مدیترانه و هم در دریای سیاه سیادت پیدا کرده بودند به مناهی پاپ و کلیسا توجهی نمی‌نمودند چون معتقد بودند تحریم کلیسا بیش از آنکه به مسلمانان ضربه بزند به منافع مسیحیان ضربه می‌زند و در شرایط اضطراری لوازم ممنوعه را به صورت قاچاق و مخفیانه با عنوان منسوجات مبادله می‌کردند[۲] یا تجارت را به سوی جوامع دیگری ازجمله ارتودکس‌ها گسترش می‌دادند تا جبران تحریم‌های پاپ بشود چنانچه در مورد تجارت برده انجام گرفت[۳] که در نهایت پاپ به خاطر اینکه تجارت موجب رشد اقتصادی اروپا می‌شد، مجبور به لغو تحریم در سال ۱۳۴۴م. گردید.[۴]

۳. ناخالصی کالاها

این موضوع هم از سوی مسلمانان اتفاق می‌افتاد چنانچه در مورد مخلوط کردن ادویه‌جات با خاک و سنگریزه[۵] و هم از سوی مسیحیان در مغشوش بودن سکه‌های طلا و نقره انجام می‌گرفت که در هر دو مورد با واکنش اعتراضی دولت مقابل مواجه گردیدند، چراکه موجب تعطیلی بازار به دلیل ترس از ضرر و کاهش قیمت برخی کالاها شده بود.[۶]

۴. تغییر مسیر دریایی

با زیاد شدن درگیری‌های داخلی مغولان در آسیای صغیر و بنادر دریای سیاه و افزایش فعالیت دزدان دریایی در حدود بحرین و قطر، بازرگانان شرقی از پیمودن راه شمالی خشکی و جنوبی دریایی چین به هند و هرمز در خلیج فارس پرهیز کردند و از طریق اقیانوس هند به دریای سرخ روانه شدند که به سود مسلمانان مصر شد.[۷] لذا تاجران اروپایی از آن پس به دنبال

---

۱ سهیل زکار (۱۴۱۴ق)، *موسوعة الشاملة فی تاریخ الحروب الصلیبیة*، ج۳۸، دمشق: دارالفکر، ۸۴-۷۸.
۲ کاهن، همان، ص۱۴۴.
۳ احمد فضلی‌نژاد (۱۳۹۳)، «تجارت برده در لوانت»، *مجله مطالعات اسلامی- تاریخ و فرهنگ*، تهران: ش ۴۶، ص۳۷.
۴ محمدحسن کاظمی (۱۳۷۱)، *تاریخ جهان اسلام و روابط خارجی آن*، ج۴، شیراز: نوید، ص۳۳۸؛ ماله و ایزاک، *تاریخ وسطی*، ص۳۸۳.
۵ نعیم زکی فهمی (۱۹۷۳)، *طرق التجارة الدولیة و محطاتها بین الشرق و الغرب*، القاهرة: بلانا، ص۳۹۳.
۶ جمال‌الدین‌بن‌تغری‌بردی [بی‌تا]، *حوادث الدهور فی مدی الایام و الشهور*، ج۲، بیروت: عالم الکتب، ص۲۹۱.
۷ عصام محمد شبارو (۱۳۸۶)، *دولت ممالیک و نقش سیاسی تمدنی آنان*، ترجمهٔ شهلا بختیاری، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ص۱۵۴.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]
[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

اکتشاف راه دریایی مستقیم جدید به هند بودند.

نتیجه‌گیری

بررسی‌های تاریخی نشان می‌دهد جوهره اصلی جنگ‌های صلیبی، حرکت منفعت‌طلبانه مادی و استعمارگونه بوده است چون رویکرد عملی صلیبیان، تهاجم، تصرف، استقرار و غارت مستمر ثروت‌های سرزمین‌های شرقی بود، با این تفاوت که این نهضت تحت لوای دین به‌عنوان وسیله‌ای برای به خدمت گرفتن سربازان و جمع اموال برای تدارکات جنگی مقدس، انجام گرفته بود. بنابر این کشورهای اروپای غربی بر اثر عوامل ذیل موفق به بهره‌برداری تجاری در شرق شدند و بر موانعی از قبیل ناامنی جاده‌ها و تحریم کلیسا فائق گشتند.

اول؛ اشغال سرزمین‌های شرق مدیترانه با تهاجم نظامی صلیبی و پشتیبانی ناوگان قدرتمند دریایی ایتالیا و تثبیت سلطه سیاسی با تشکیل امارت‌های مهاجرنشین با نظام فئودالیته. این امر نشان می‌دهد مهم‌ترین ابزار غربی‌ها برای رسیدن به اهداف استعماری از گذشته تا به حال، استفاده از عنصر نفوذ در منطقه به هر شکل ممکن اعم از نظامی، سیاسی، فرهنگی یا اقتصادی است.

دوم؛ بهره‌کشی از مردم بومی در برقراری شرایط جزیه، استحصال ارزان ذخایر ارضی و محصولات کشاورزی و صنعتی و فروش به صاحبان اصلی یعنی مسلمانان به قیمت گزاف بر اساس نیاز آنان به کالاهای اساسی و تضعیف اقتصاد بلاد اسلامی.

سوم؛ سلطه بر مناطق استراتژیک تجاری ساحلی به‌عنوان مهم‌ترین شاهراه‌های تجاری واسط بین سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا و استفاده از امتیازات عوارض گمرکی و انحصار مبادلات مستقیم تجاری انواع کالاها به مقصد کشورهای اروپایی که مدیترانه را به مسیر اصلی تجارت شرق به غرب تبدیل نمود.

چهارم؛ تشکیل نمایندگی‌های تجاری توسط سوداگران ایتالیایی در شهرهای بندری و مراکز تجاری برای داد و ستد مستمر کالاهای شرقی و غربی و تحت تأثیر قرار دادن اقتصاد منطقه با در دست داشتن نبض بازار هم‌سو با اهداف سودجویانه خود که موجب رونق تجارت مدیترانه، پویایی تمدنی شهرها و تأسیسات بنادر، افزایش ثروت و شکوفایی اقتصاد اروپا گردید.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

منابع و مآخذ

- آگویباوو، ا. و دنسکوی، گ. م. (۱۳۵۷)، *تاریخ سده‌های میانه*، ترجمهٔ رحیم رئیس‌نیا، تهران: پیام.
- آگیلی، ریموند (۱۳۹۳)، *تاریخ جنگجویان فرنگی بیت‌المقدس -تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی*، ترجمهٔ شهلا بختیاری، ج۲، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- ابن‌اثیر، عزالدین (۱۴۰۸ق)، *الکامل فی التاریخ*، تحقیق علی شیری، بیروت: دار احداث التراث العربی.
- ابن‌ایاس، ابوالبرکات محمدبن‌احمد (۱۴۰۲ق)، *بدایع الزهور فی وقایع الدهور*، تحقیق محمد مصطفی، القاهرة: الهیئة المصریة العامة للکتاب.
- ابن‌بطوطه (۱۰۴۷ق)، *رحلة ابن‌بطوطه (تحفة النظار فی غرائب الامصار)*، بیروت: طبع محمد عبدالمنعم.
- ابن‌تغری بردی، ابو المحاسن جمال الدین یوسف (۱۳۹۲ق)، *النجوم الزاهرة فی ملوک مصر و القاهرة*، القاهرة: المؤسسة المصریة العامة للتألیف و الترجمة.
- ابن‌تغری بردی [بی‌تا]، *حوادث الدهور فی مدی الایام و الشهور*، بیروت: عالم الکتب.
- ابن‌شداد، عزالدین محمد (۱۹۶۲)، *الاعلاق الخطیرة فی ذکر امراء الشام و الجزیرة*، دمشق: [بی‌نا].
- ابن‌جبیر، محمدبن‌احمد (۱۳۷۰)، *سفرنامه ابن‌جبیر*، ترجمهٔ پرویز اتابکی، مشهد: آستان قدس رضوی.
- باونزو، بکر (۱۳۵۸)، *تاریخ اندیشه اجتماعی*، ترجمهٔ جواد یوسفیان و علی اصغر مجیدی، تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.
- بورلو، ژوزف (۱۳۸۶)، *تمدن اسلامی*، ترجمهٔ اسدالله علوی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- حاجی ناشناس (۱۳۹۴)، *سفرنامه حاجیان ناشناس- تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی*، ترجمهٔ عبدالله ناصری طاهری، نوشین صاحب، ج۹، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- دورانت، ویل (۱۳۶۷)، *تاریخ تمدن*، ترجمهٔ ابوالقاسم طاهری، تهران: سازمان انتشارات آموزش انقلاب اسلامی.
- رانسیمان، استیون (۱۳۵۱)، *جنگ‌های صلیبی*، ترجمهٔ منوچهر کاشف، تهران: علمی فرهنگی.
- رشاد، محمد [بی‌تا]، *جنگ‌های صلیبی*، تهران: چاپخانه بانک بازرگانی.
- رهبانی، مرتضی (۱۳۸۷)، *فرهنگ غرب و چالش‌های آن*، تهران: ثالث.
- زابوروف، میخائیل (۱۳۷۹)، *الصلیبیون فی الشرق*، ترجمهٔ شاهین، تهران: فرهنگی.
- زکار، سهیل (۱۴۱۴ق)، *موسوعة الشاملة فی تاریخ الحروب الصلیبیة*، دمشق: دارالفکر.
- زکی، نقاش (۱۹۵۷)، *العلاقات الاجتماعیة و الثقافیة و الاقتصادیة بین العرب و الفرنج خلال الحروب الصلیبیة*: بیروت: دارالنهضة العربیة.
- شارتری، فوشه (۱۳۹۳)، *تاریخ حاجیان بیت‌المقدس - تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی*، ترجمهٔ زهرا نظری، ج۲، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- شبارو، عصام محمد (۱۳۸۶)، *دولت ممالیک و نقش سیاسی تمدنی آنان*، ترجمهٔ شهلا بختیاری، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

- شلبی، احمد (۱۹۸۹)، *موسوعة التاریخ الاسلامی و الحضارة الاسلامیة*، القاهرة: مکتبة النهضة المصریة.
- صواف، محمد محمود (۱۳۸۶)، *نقشه‌های استعمار در راه مبارزه با اسلام*، ترجمهٔ سیدجواد هشترودی، تهران: فراهانی.
- صوری، ویلیام (۱۳۹۴)، *تاریخ آن‌سوی دریاها- تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی*، ترجمهٔ عبدالله ناصری طاهری، ج۹، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- صوری، ویلیام (۱۴۱۰ق)، *تاریخ الحروب الصلیبیة*، ترجمهٔ سهیل ذکار، بیروت: دارالفکر.
- عاشور، فاید حماد محمد (۱۳۷۳)، *جهاد مسلمانان در جنگ‌های صلیبی*، ترجمهٔ عباس عرب، تهران: فرهنگ اسلامی.
- عطیه، حسین محمد (۱۹۸۹)، *امارة انطاکیة الصلیبیة و المسلمون*، اسکندریة: دارالمعرفة.
- فضلی نژاد، احمد، (۱۳۹۳)، «تجارت برده در لوانت و تأثیر آن بر روند جنگ‌های صلیبی»، *مجله مطالعات اسلامی- تاریخ و فرهنگ*، ش۴۶.
- فوگل، اشپل (۱۳۸۰)، *تمدن مغرب زمین*، ترجمهٔ محمد حسین آریا، تهران: امیر کبیر.
- فهمی، نعیم زکی (۱۹۷۳)، طرق التجارة الدولیة و محطاتها بین الشرق و الغرب، القاهرة: بلا نا.
- کاردینی، فرانکو (۱۳۹۳)، *تاریخ روابط اسلام و اروپا*، ترجمهٔ بهاءالدین بازرگانی گیلانی، تهران: علم.
- کاسمینسکی، یوگنی آلکسی یویچ و دیگران (۱۳۸۶)، *تاریخ قرون وسطی*، ترجمهٔ محمد باقر مؤمنی و صادق انصاری، تهران: فردوس.
- کاظمی، محمدحسن (۱۳۷۱)، *تاریخ جهان اسلام و روابط خارجی آن از آغاز تا امروز*، شیراز: نوید.
- کاهن، کلود (۱۹۹۵)، *الشرق و الغرب زمن الحروب الصلیبیة*، ترجمهٔ احمد الشیخ، القاهرة: سینا للنشر الطبعة الاولی.
- کلاری، رابرت (۱۳۹۳)، *فتح قسطنطنیه - تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی*، ترجمهٔ عزت ملاابراهیمی، ج۴، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کوریک، آ. (۱۳۸۰)، *قرون وسطی اولیه*، ترجمهٔ مهدی حقیقت‌خواه، تهران: ققنوس.
- لودلف (۱۳۹۴)، *سفرنامه لودلف* - تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی، ترجمهٔ عزت ملاابراهیمی، ج۹، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- ماله، آلبر و ایزاک، ژول (۱۳۱۱)، *تاریخ قرون وسطی تا جنگ صدساله*، ترجمهٔ عبدالحسین هژیر، تهران: چاپخانهٔ مجلس.
- مایر، هانس ابرهارد (۱۳۷۱)، *جنگ‌های صلیبی*، ترجمهٔ عبدالحسین بینش، شیراز: دانشگاه شیراز.
- متز، آدام (۱۳۶۴)، *تمدن اسلامی در قرن چهارم هجری*، ترجمهٔ عبدالرضا مهدوی، تهران: امیرکبیر.
- معلوف، امین (۱۳۶۹)، *جنگ‌های صلیبی از دیدگاه شرقیان*، ترجمهٔ عبدالرضا مهدوی، تهران: البرز.
- معین، محمد (۱۳۸۳)، *فرهنگ معین*، تهران: سرایش.
- مقریزی، احمدبن‌علی (۱۴۱۸ق)، *المواعظ و الاعتبار بذکر الخطط و الآثار المعروف بالخطط المقریزیة*، بیروت: دارالکتب العلمیة.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]

- مونس، حسین (۱۳۸۴)، *تاریخ و تمدن مغرب*، ترجمهٔ حمیدرضا شیخی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی.
- ناردو، دان (۱۳۹۲)، *عصر استعمارگری*، ترجمهٔ مهدی حقیقت‌خواه، تهران: ققنوس.
- ناصری طاهری، عبدالله (۱۳۹۳)، *تاریخ جامع جنگ‌های صلیبی*، ج۲، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- نسیم یوسف، یوسف (۱۹۸۱)، *العرب و الروم و اللاتین*، بیروت: دارالنهضة العربیة.
- وات، ویلیام مونتمگری (۱۳۷۸)، *تأثیر اسلام بر اروپای قرون وسطی*، ترجمهٔ حسین عبدالمحمدی، قم: مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی.
- هرفی، محمد علی (۱۴۰۰ق)، *شعر الجهاد فی الحروب الصلیبیة فی بلاد الشام*، بیروت: مؤسسة الرسالة.
- یسوعی، فردینان توتل (۱۹۸۲)، *المنجد فی الاعلام*، بیروت: دار المشرق.

- Bining, Arthur; Wolf, Morris & Martin, Asa (1950), *This Our Nation* (From Colony to World Leader), New York: University Of Pennsylvania.
- Foucher de Chartres (1995), *Historia Hierosolymitana*, BK, iii, Ch.37.Ed. Migne, Patrologia, clv.952.
- Heyd, I. (1886), *Histoir du Commerce du Levant au Moyen Age*, Leipzig.
- Santayana, George (1905), *the Life of Reason*, Vol.1, New York: Scribner's.
- Thompson, F.M.L (1990), *Economic and Social History of Britain*, vol.1.Cambridge University Press.

[Downloaded from journal.pte.ac.ir on 2026-09-09]

[DOR: 20.1001.1.22286713.1397.10.36.7.5]